

ЛИТЕРАТУРА

1. Zadereyko A. V. Problematic regulatory aspects of information flows in the virtual internet environment and the tendencies of its development / A. V. Zadereyko // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – № 2-1. – Ч. 2. – С. 51–55.
2. Задерейко А. В. Вопросы обеспечения информационного суверенитета государств в виртуальной среде интернет и тенденции их развития / А. В. Задерейко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2013. – № 5. – Т. II. – С. 23–26.
3. Ушаков Н. А. Суверенитет в современном международном праве / Н. А. Ушаков. – Изд-во Ин-та международных отношений, 1963. – 270 с.
4. Нет смысла шпионить – 95% информации доступно в Интернете [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbcdaily.ru/world/562949985512696>
5. Фильтрация и блокирование интернет-контента : мировой опыт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/spravka/20120711/697151590.html>.
6. Корпоративные запреты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.profmedia.by/pub/kadrovik/art/detail.php?ID=71001>.
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
8. Європейська конвенція про права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf.
9. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
10. Задерейко А. В. Концептуальные основы защиты информационного суверенитета государства / А. В. Задерейко, Н. И. Логинова, А. В. Троянский // Гумантарний та інноваційний ракурс професійної майстерності : пошуки молодих вчених : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 27 жовтня 2016 року). – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 186–188.
11. Сафонова В. В. Культурно-языковая экспансия и ее проявления в языковой политике и образовании / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2002. – Т. 3. – С. 22–32.

УДК 340.12/343.01 (315)

ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

THE INSTITUTE OF PUNISHMENT FROM POLITICAL AND LEGAL IDEAS OF ANCIENT CHINA

Тищенко Р.В.,
аспірант

Класичний приватний університет

У статті розглянуто основні політико-правові погляди на інститут покарання в Стародавньому Китаї. Досліджено особливості китайської політичної та правової доктрини покарання. Розкрито специфіку поглядів на покарання провідних філософських шкіл, визначено місце інституту покарання в політико-правовій думці даосизму, конфуціанства, моїзму та легізму.

Ключові слова: інститут покарання, політико-правова думка, Стародавній Китай, даосизм, конфуціанство, моїзм, легізм.

В статье рассмотрены основные политико-правовые взгляды на институт наказания в Древнем Китае. Исследованы особенности китайской политической и правовой доктрины наказания. Раскрыта специфика взглядов на наказание ведущих философских школ, определено место института наказания в политико-правовой мысли даосизма, конфуцианства, моизма и легизма.

Ключевые слова: институт наказания, политико-правовая мысль, Древний Китай, даосизм, конфуцианство, моизм, легизм.

The article deals with political and legal ideas of punishment in ancient China. The author represented general concepts of punishment of Chinese traditional philosophic schools.

In Taoism political and legal ideas are considered in the context of the common world view. Based on the moral principles of non-interference and non-violence, law and punishment are considered as unnatural and inconsonant with Tao. Taoism suggests to give up the punishment and to live according to the decrees of nature.

Confucianism is based on the doctrine of harmony and supports traditional religious practices and methods of ascendancy over the society. Confucius denied punishment but considered it as a necessary measure of temporary public control, which is required to achieve the common good.

Mohism as well as Confucianism opposes cruel punishment, but does not accept the rituals and considers them as a relic. According to Mohism punishment is a part of a mechanism to support public policy, which must include punishments and rewards.

Legists school differed radically from their predecessors. They supported management that was based on the law and cruel punishments. The legists believed that it was the only efficient method of social control. Their philosophy says that people have evil nature and are inclined for crime. According to the concept they created, even a small crime must be punished by death. Legists claimed that it was better to punish several innocents than to release a criminal.

Political and legal ideas of philosophical schools in ancient China gave a significant impact on the doctrine of punishment. Eventually Confucians and Legists formed two contrary tendencies. Both of them had an influence on the state punitive practice.

Key words: institute of punishment, political and legal ideas, Ancient China, Taoism, Confucianism, Mohism, Legalism.

Незважаючи на багатий історичний досвід, в суспільній свідомості залишається переконання, що суворість покарань має зменшити рівень злочинності. Питання гуманізації покарань, або навпаки їх посилення, існує зі стародавніх часів та залишається актуальним і сьогодні. Яскравим прикладом існування цієї дилеми є політичні та правові погляди Стародавнього Китаю.

Політико-правова традиція Китаю має багатовікову історію і здійснила значний вплив на доктрину та практику покарання в державі. Китай – це держава, яка мала найсуворіші покарання в людській історії. Китайське кримінальне право відоме своєю жорстокістю і схильністю до калічницьких покарань, воно відрізнялося величезним переліком злочинів та провин, а розуміння

покарання з ранніх часів сформувалося як карально-терористичний захід.

Певні аспекти інституту покарання Стародавнього Китаю розглядали в своїх дослідженнях Л. С. Васильєв, С. Р. Кучера [1; 2], Л. С. Переломов [3; 4; 5], В. А. Рубін [6], Б. В. Сангаджиев [7] та ін. Але, на відміну від інших країн Стародавнього Сходу, Китаю приділяється менша увага і існуючі дослідження зроблені переважно представниками історичної науки, які не приділяють достатньої уваги покаранню та політико-правовим питанням. Тому таке дослідження є актуальним і може зробити свій внесок в історичну та політико-правову науку.

Метою статті є аналіз політико-правових поглядів на інститут покарання в Стародавньому Китаї, визначення особливостей китайської політико-правової думки про покарання.

Незважаючи на традиційну точку зору, що батьківщиною політики є Стародавня Греція, а юриспруденції – Стародавній Рим, ми можемо бачити, що політична та правова думка також існувала і активно розвивалася на Стародавньому Сході. На відміну від західної цивілізації, у Стародавньому Китаї не існувало таких понять, як «політика» і «право». Натомість передбачались інші поняття – категорія позитивних норм, які розумілись як закон (фа) і морально-етичних та релігійних, які називали ритуал (лі).

Як і в інших стародавніх народів, в Китаї перші політичні та правові погляди мали міфологічні витoki. Китайські міфи мають форму історичних переказів про благородні династії та «золотий вік», які сприймалися китайцями як бувальщина. За китайськими легендами, право (фа) було винайдено не в Китаї, а «низькими» варварськими народами, які не мали моралі і традицій, тому були вимушені встановити закони. В «золотий вік» суспільство керувалося виключно нормами моралі, але внаслідок морального падіння, було вимушено звернутися до «варварських» методів. Тому звернення до права вважалося ганебним і, на відміну від західної цивілізації, воно не розглядалось як досягнення.

Центральною категорією традиційної китайської філософії було поняття «небо» (тянь), що символізувало вищу силу. Всі події трактувалися з точки зору волі неба, правитель оголошувався «сином неба», а саму державу було прийнято називати Піднебесною. Правитель розглядався як намісник вищих сил на Землі, тому в державі виникла стала традиція патріархальної влади, культ правителя та терпимість до тиранії.

Говорячи про традиційне китайське право, ми маємо на увазі кримінальне право, оскільки інститут цивільного права був просто відсутній і ця категорія суспільних відносин регулювалась нормами ритуалу (лі), але в той же час грубе порушення сімейних традицій, звичаїв та норм моралі могло тягнути за собою покарання за законом (фа). Для визначення покарання використовувався термін «бао», який розумівся як відплата за вчинену шкоду і виник ще в додержавні часи для визначення принципу таліона та кровної помсти.

У період Династії Чжоу (1047/1045–221 рр. до н. е.) в Китаї відбувається стрімкий перехід від міфологічного, до більш філософського і раціонального осмислення світу. Розвивається політико-правова думка, яка досягає свого розквіту в часи політичних потрясінь, в період «воюючих царств» (Чжаньго, 475–221 рр. до н. е.). З виникненням великих державних утворень Китай поглинають міжособні війни, запекла військова і політична боротьба стали поштовхом для виникнення різноманітних філософських, політичних та правових течій. З бурхливою військовою і політичною боротьбою окремих царств розпочинається й ідеологічне протистояння філософських шкіл, кожна з яких пропонувала власну концепцію, як повернути мир і спокій в Піднебесну. Політика та право відмежовується від релігійних та міфологічних уявлень і в центр філо-

софської проблематики стають питання держави та суспільства. Філософія включається як інструмент розвитку держави і, на відміну від інших країн Стародавнього Сходу, в Китаї релігійні уявлення не здійснили принципового впливу на формування політико-правових засад.

Таким чином, часи смуту для Стародавнього Китаю стали в підсумку «золотим віком» філософії, політики та права. Згодом цей період назвуть періодом «ста шкіл», оскільки загальна кількість мислителів, науковців та видатних політичних діячів, які з'явилися в цей період, була величезною.

Серед основних філософських течій Китаю, що мали розвинені політико-правові погляди, можна відзначити: даосизм (Дао цзя), конфуціанство (Жу цзя), моїзм (Мо цзя) та школу легістів (Фа цзя).

Даосизм, або школа дао, бере свій початок з традиційної китайської натурфілософії. Поняття «дао» буквально значить «шлях» і розуміється як сутність та природний хід всіх речей, воно передбачає загальний принцип світобудови, природну закономірність і є близьким до індійського поняття дхарми. Засновником школи вважається філософ Лао-Цзи, але історичність цієї особи сьогодні піддається сумніву. Основні ідеї даосизму викладені в поетичному трактаті «Дао де дзін» («Книга шляху і чесноти»), автором якого і вважається Лао Цзи [8; 9].

Даосизм спирається на легенди про «золотий вік», пропагує простоту життя минулого і пропонує повернутися до законів природи. Головними категоріями школи дао є «природність» та «штучність». Політичні та правові питання розглядаються в контексті загального світогляду і, відкидаючи так звані «штучні встановлення», закон вважається штучним методом, що породжує лише нерівність.

Причину всіх суспільних негараздів даосисти бачать у відхиленні від дао. Трактат «Дао де дзін» говорить: «Чим ширше заборони – тим ширше коло людей, що їх переступають» (Вірш 57). «Втрачено Дао – діє Де (моральність); втрачено Де – народиться чеснота. Втрачена чеснота – випинається справедливість, втрачена справедливість – виростає закон, а закон – це згасання відданості і віри та початок смуту» (Вірш 38).

Ще одним із головних принципів даосизму є принцип недіяння (у-вей). Це принцип утримання від активних дій, оскільки втручання в природний хід речей заважає дао. Недіяння носить деякий містичний характер, оскільки дао може саме відновлювати справедливість і змінювати все на краще. Принцип недіяння також має стосуватися правителів, і все, що йому треба робити – це просто бути та слідувати дао. Згідно «Дао де дзін», правитель не треба заважати розвиватися суспільству і не слід вносити в гармонію країни особисте, оскільки мудрий не діє (Вірш 38). «Державець спокійний – народ простодушний. Державець діяльний – народ лицемірний... Не діє – значить не шкодить» (Вірш 58).

Таким чином, відштовхуючись від моральних принципів невтручання та ненасильства, школа дао пропонувала взагалі відмовитися від застосування покарань та заходів примусу і жити виключно за законами природи. Всі намагання вдосконалення держави, суспільства, і законів, з точки зору даосистів, є безглуздими, оскільки це суперечить дао і будь-яка політична та правова активність лише вносить дисгармонію.

Однією з найвпливовіших філософських шкіл Китаю було конфуціанство – школа заснована Конфуцієм (Кун-цю, або Кун фу-цзи, приблизно 551–479 рр. до н. е.). Основні ідеї конфуціанців висвітлені в трактаті «Бесіди і висловлювання» («Лунь юй»), який написаний учнями Конфуція і представляє собою збірник нотаток з діалогів та висловлюваннями вчителя [4; 10].

Конфуціанство підтримує традиційні вірування і пропонує патріархальну концепцію, де держава трактується як велика сім'я, а влада правителя уособлює владу батька.

Конфуціанці підтримують міф про «золотий вік» Китаю, коли предки не мали потреби в законах, а державцем був самий благородний і мудрий. На їхню думку, єдиний шлях до порядку в Піднебесній – це дотримання звичаїв і традицій предків, оскільки лише це може зробити їх такими ж благородними та гармонійними, як їх далеких пращурів, тому слідування культу і шанування старих традицій розглядається як обов'язок для сучасників.

На ґрунті вчення про гармонію, конфуціанство відкидало закони (фа) з їх каральною функцією та виступало за відновлення та збереження традиційних релігійно-моральних методів впливу на суспільство. Конфуцій не визнавав залякування як мету покарання та відкрито засуджував правителів, які схилилися до таких заходів. Він говорив: «Якщо керувати народом за допомогою законів і підтримувати порядок за допомогою покарань, народ буде намагатися ухилитися (від покарань) і не буде відчувати сорому. Якщо ж керувати народом за допомогою чесноти і підтримувати порядок за допомогою ритуалу, народ буде знати сором і він виправиться».

Важливими категоріями у філософії Конфуція є «благородна людина» (досконала людина) і «низька людина». Як висловився сам Конфуцій: «Благородна людина рухається вгору, низька людина рухається вниз». Злочинець в його поглядах – це «низька людина», злочинна воля якої руйнує порядок і гармонію в суспільстві. Благородна людина за Конфуцієм до всього підходить відповідально; здійснює вчинки, ґрунтуючись на ритуалі, в словах вона скромна, у вчинках правдива. «Мораль шляхетної людини як вітер; мораль низької людини як трава. Трава нахилилась туди, куди дме вітер».

Головними чеснотами для Конфуція були любов (жень) та турбота про людей (шу), тому відсутність насильства і смертної кари – основа його політико-правової філософії. На запитання, чи варто страчувати злочинців, Конфуцій відповів: «Навіщо, керуючи державою, вбивати людей? Якщо ви будете прагнути до добра, то і народ буде добрим».

Конфуцій не виключав необхідності застосування покарань, і, поки в цьому є суспільна необхідність, їх необхідно використовувати, а коли правила ритуалу будуть дотримуватися всіма, тоді необхідність в покаранні відпаде. Покарання в його уявленнях виступає як жорстка, але тимчасово необхідна міра громадського контролю, яка потрібна для досягнення загального блага, тому він говорив, що покарання потрібно застосовувати по-батьківськи, з любов'ю до людей. Розпорядження про покарання має видавати благородний і люблячий свій народ державець, а не правителі угідь та сановники. Він говорив: «Якщо правитель не жадібний, то і люди красти не стануть. Якщо покарання не застосовуються належним чином, народ не знає, як себе вести».

Філософська школа, заснована Мо-цзи (Мо-ді, приблизно 479–400 рр. до н. е.), відштовхувалась від принципів раціональності, гуманності та верховенства закону. В період V–III ст.ст. до н. е. Моїзм, разом із конфуціанством був однією з провідних філософських течій в Китаї і претендував на роль офіційної ідеології.

На перший погляд ідеї моїстів і конфуціанців є досить близькі. Як і Конфуцій, Мо-цзи виступав проти суворих покарань і насильства, але він не визнавав ритуал і вважав його пережитком. Якщо для конфуціанців центральними були етичні проблеми, то для Мо-цзи – це суспільна користь та загальне благо. Моїсти виступали проти патріархальних цінностей конфуціанців і розглядали переважно політико-правові питання. Про конфуціанців Мо-цзи говорив, що вони дуже цінують мудрість і багато розмірковують, але при цьому не здатні принести хоч якоїсь користі суспільству [11, с. 198].

Мо-цзи відкидав міф про «золотий вік» і схилився до ідеї договірної походження держави та права, тому про-

понував концепцію «єдиного зразка справедливості». Він вважав, що у давнину люди жили як тварини, і, коли вони зрозуміли, що причина хаосу у відсутності управління, то обрали мудрого і гідного правителя, оголосили його «сином неба» для того, щоб він керував і встановив справедливість єдину для всіх [11, с. 191-192].

Головним принципом для Мо-цзи був принцип загальної любові і для його реалізації, як стверджував він, треба було просто переконати правителя у вигідності цього принципу та пояснити його людям. Головною чеснотою він вважав мудрість, і саме вона мала стояти в основі державного управління, а одним з головних завдань для правителя є мудро поєднувати настанови народу з покараннями [11, с. 189]. «Якщо шляхетні й мудрі управляють дурними і низькими, то панує порядок. Якщо ж дурні і низькі керують благородними і мудрими, то буде смута. Завдяки цьому знаємо, що шанування мудрості є основа управління країною. Мудрий... вислуховує скарги і дає вказівки, завдяки цьому держава спокійна, а покарання здійснюються правильно» [11, с. 181-182].

Покарання в поглядах Мо-цзи мало стати частиною механізму підтримки суспільного порядку, що мав складатися як з кар, так і винагород. Влада мала використовувати не тільки насильство, але і моральні форми впливу. Він говорив: «Того, хто робить добро, слід прославляти; того, хто робить зло, необхідно карати» [11, с. 199].

Незважаючи на прогресивність своїх поглядів, Мо-цзи так і не зміг суттєво вплинути на політику і практику покарань в державі. Після його смерті школа розпалась на три течії, а згодом взагалі припинила своє існування.

На відміну від своїх попередників, школа легістів (від лат. «legis» – «закон»), або законники, виступала з обґрунтуванням управління, яке спирається на закони (фа) і суворі покарання. В їхніх філософських поглядах люди володіють злом природою та схильністю до злочинності. Легісти були прихильниками тотального контролю, мілітаризму та класової рівності. Для них закон виступає засобом превентивного залякування, а відносини між владою і народом розглядалися як протиборство ворогуючих сторін.

Легізм має різні витоки, але мислителем, який об'єднав його в єдину політико-правову ідеологію став Шан Ян (Гунсунь Ян, 390–338 рр. до н. е.). За часів Цинь він був правителем області Шан, за що і отримав своє прізвище, а трактат «Книга правителя області Шан» («Шан цзюнь шу»), автором якої був сам Шан Ян, стала ідеологічним фундаментом легізму [3].

Будучи політичним діячем, Шан Ян запропонував нову концепцію покарання, відмовившись від принципу пропорційності кари до злочину, за найменший проступок він пропонував карати стратою. Він говорив: «Цілком розумний, керуючи державою, встановлює єдині (правила) нагород, єдині (правила) покарань, єдині (правила) повчань. Якщо встановити єдині (правила) нагород, то військо не матиме собі рівних; якщо встановити єдині (правила) покарань, то накази будуть виконуватися, якщо встановити єдині (правила) настанов, то нижчі будуть підкорятися вищим. Якщо нагороди зрозумілі, (правитель) не буде витрачати даремно (кошти)» [3, с. 204].

Шан Ян вважав, що лише жорстокістю та насиллям можна досягти «порядку», який характеризується безвольністю підданих, деспотизмом та принципом колективної відповідальності. Легісти підкреслювали, що краще покарати кілька невинних, ніж пропустити одного злочинця, і що покарання є єдиним ефективним методом управління суспільством. Закони, жорстокі покарання, незначні винагороди, кругова порука та загальне доносительство – це і є найефективніші методи управління суспільством. Легісти пропонували шлях наведення порядку через суворе підпорядкування всіх закону. Критикуючи поширені в той час конфуціанські ідеали, Шан Ян говорив: «... вони не здатні

обговорювати (питання), що виходять за рамки старих законів» [3, с. 140].

Після смерті Сяо Гуна – правителя Цинь і покровителя Шан Яна, його звинувачують в державній зраді та страчують, але не дивлячись на це, його ідеологію зберігають та використовують для подальшого зміцнення держави.

З кінцем періоду воюючих царств приходить епоха Імперського Китаю, що стає кінцем класичної китайської філософії. Імператор Цинь Ши Хуан-ді (260–210 рр. до н. е.) об'єднує державу, і, щоб утримати новостворену імперію, вдається до тиранії. Легістські закони розповсюджуються на всю країну і починають діяти з більшою суворістю. Китай захлеснула хвиля масових репресій, починаються переслідування інакомислячих, де найбільшого гніту зазнають конфуціанці, їх твори спалюються, а послідовники повсюдно страчуються. В цей період починає активно діяти принцип презумпції вини, особа вважалась винною, якщо її невинуватість не була доведена. Практикуються масові публічні страти, також злочинців відправляли на важкі роботи в рудники та на будівництво споруд, що було рівно смертній карі. Застосовуються максимально жорстокі способи страт і катувань, щоб доставити як можна більше страждань злочинцю. Вводиться обов'язок доносительства та принцип колективної відповідальності, коли крім самого злочинця покаранню

підлягали його близькі родичі і сусіди, які не донесли про незаконні дії.

Після смерті Ши Хуан-ді імператором стає Хань Гао-цзу (256/247–195 рр. до н. е.), який реабілітує конфуціанство та пом'якшує покарання. При імператорі У-ді (140–87 рр. до н. е.) конфуціанство стає офіційною ідеологією, але фактично в державі продовжує діяти легістська доктрина.

Таким чином, політико-правова традиція Китаю нараховує більше двох з половиною тисяч років. Китайська правова система зазнала потужного впливу двох протилежних вчень. Конфуціанці та легісти утворили дві течії, на межі яких здійснювалась каральна практика в державі, і це філософське та політико-правове протистояння сформувало історію Китаю. Погляди легістів стали причиною того, що Китай мав найсуворіші покарання в історії людства. В результаті запекла боротьба двох шкіл закінчилась компромісом і після II ст. до н. е. офіційна ідеологія Китаю стала поєднанням легізму та конфуціанства, і цей симбіоз двох протилежних ідеологій супроводжував державу протягом всієї історії. У підсумку конфуціанство все ж таки перемагає і стає офіційною ідеологією Китаю. Легізм, не дивлячись на всі досягнення, було дискредитовано, але в той же час його принципи продовжують активно реалізовуватись. І навіть сьогодні Китайська Народна Республіка посідає одне з перших місць у світі за кількістю смертних вироків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучера С. Р. Становление традиции коллективной ответственности и наказания в Китае / С. Р. Кучера // Роль традиций в истории и культуре Китая. – М., 1972. – С. 161–182.
2. Кучера С. Р. Символические наказания в древнем Китае / С. Р. Кучера // Китай : общество и государство. Сборник статей. – М., 1973. – С. 30–54.
3. Переломов Л. С. Книга правителя области Шан (Шан Цзюнь Шу) / Л. С. Переломов // Памятники письменности Востока. – М. : Ладомир, 1993. – 392 с.
4. Переломов Л. С. Конфуций : «Лунь юй» / Л. С. Переломов. – М. : Восточная литература, 2001. – 588 с.
5. Переломов Л. С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая (6 в. до н. э. – 80-е годы XX века) / Л. С. Переломов. – М. : Наука, 1981. – 332 с.
6. Рубин В. А. Личность и власть в древнем Китае : Собрание трудов / В. А. Рубин. – М. : Восточная литература, 1999. – 384 с.
7. Сангаджиев Б. В. Роль закона в учении древнекитайских легистов и в становлении первого централизованного государства в Китае : Дис. ... на соискание уч. степени канд. юрид. наук по спец. : 12.00.01 / Б. В. Сангаджиев. – Ростов н/Д, 2004. – 160 с.
8. Дао-Дэ Цзин : поэтическое переложение / пер. с англ. О. Борушко. – М. : Вагриус, 1996. – 170 с.
9. Дао-Дэ-Цзин / ред. В. В. Антонова. – Одесса : New Atlanteans, 2008. – 60 с.
10. Конфуций. Изречения. Книга песен и гимнов / пер. И. Семенов, А. Штукина. – М. : АСТ : Астрель, 2011. – 506 с.
11. Древнекитайская философия : собрание текстов в 2 т. – М. : Мысль, 1972. – Т. 1. – 303 с.